

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XVIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**PROCEEDINGS
of the XVIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**2023
Астана**

УДК 001+37
ББК 72+74
G99

«GYLYM JÁNE BILIM – 2023» студенттер мен жас ғалымдардың XVIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XVIII Международная научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2023» = The XVIII International Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2023». – Астана: – 6865 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-337-871-8

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001+37
ББК 72+74

ISBN 978-601-337-871-8

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2023**

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Байтұрсынов А. Ақ жол. – Алматы: Жалын, 1991. – 464 б.
2. Жұмабек А. Этнолингвистика – антропоэзектік ғылымдардың бастауы. – Алматы, 2014
3. Қайдаров Ә. Халық даналығы. – Алматы, 2004. – 652 б.
4. «Этнолингвистика» пәнінің оқу- әдістемелік кешені: <https://melimde.com/>
5. Манкеева Ж.А. Қ.Жұбановтың ғылыми мұраларының академиялық танымы хақында // «Жұбанов тағылымы» VI халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары. – Ақтөбе.2005. – 530. – 90- 93 б.
6. Қазақ тілін оқыту әдістемесі: оқулық / Ф.Ш.Оразбаева; Абай атын. ҚазҰПУ. – Қарағанды, 2016. - 423 б.
7. Мәжит Б. Қазақ тіліндегі «отбасы» концептісі және концептілік өрісі. – Алматы, 2017

ӘОЖ 811.512.122

САЯСИ КӨШБАСШЫНЫҢ ТІЛДІК ТҰЛҒАСЫ

Таутанова А.Қ.

a_tautanova@mail.ru

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
1-курс магистранты, Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – Ж.Қ. Өмірбекова

Тіл білімі дамуының қазіргі кезеңінің өзіне тән тенденцияларының бірі – сөйлеу әрекетіндегі адам факторы мәселесінің жан-жақты дамуы. Осылайша, жаңа лингвистикалық парадигмада тілдік тұлға алдыңғы орынға шығады. Тілдік тұлға тілтанушы, мәдениеттанушы, әлеуметтанушы, философтардың мүдделері тоғысатын зерттеу нысаны болып табылады.

Саяси көшбасшының тілдік тұлғасын зерттеуге арналған жұмысымыздың негізгі өзегін қарастырмастан бұрын, тілдік тұлға түсінігін әртүрлі ғылымдар тоғысында саралап көруді жөн деп таптық. Философия тұрғысынан «тұлға – жалпы тұрмыстық және ғылыми термин» [1, 113]. Ал психологиялық аспектіде тұлғаның мәні оның психикалық қасиеттерін зерттеумен тікелей байланысты. Психология ғылымында «Тұлға – оның психологиялық ерекшеліктері жүйесінде қабылданатын, әлеуметтік анықталатын, оның адамгершілік әрекеттерін анықтайтын тұлға» [1, 114]. Әлеуметтанудағы талдаудың негізгі пәні де әртүрлі әлеуметтік жүйелердегі тұлғаны зерттеу болып табылады.

Тіл білімінің тілдік тұлға мәселелерімен айналысатын бір саласы – сөйлеудің коммуникативтік аспектісін психология тұрғысынан зерттейтін психолингвистика [2, 24]. Психолингвистика саласы жеке тұлғаның ерекшеліктерін, сондай-ақ сөйлеу коммуникациясын түзету және жетілдіру жолдарын жүйелі түрде сипаттайды.

Тіл білімінде «тілдік тұлға» терминін алғаш рет В.В. Виноградов қолданған [2, 25]. Дегенмен де, тілді меңгерудің жекелеген сипаты туралы пікірлер 18-19 ғасырларда В.Фон Гумбольдт пен И.Г. Гердер, кейін Л. Вайсгербер еңбектерінде дамып, И.А. Бодуэн де Куртене, К. Восслер және т.б. ғалымдардың еңбектерінде пайда болған. Тілдік тұлға мәселесі отандық және ресейлік тіл ғалымының да еңбектерінде келтірілген. Орыс тіл білімінде бұл тақырыпты Г.И. Богин, С.Г. Воркачев, В.И. Карасик, Ю.Н. Караулов, К.Ф. Седов және т.б. ғалымдар қарастырса, қазақ тіл білімінде Ж.Б.Ермекова, Ф.Б.Қожахметова, Б.И.Нұрдәулетова және т.б. ғалымдар қарастырған [3, 14].

Сонымен, тілдік тұлға феномені тіл білімінің әртүрлі салаларының зерттеу нысаны болып табылады, ол бір жағынан зерттелетін құбылыстың сан қырлы сипаттарын зерттей отырып, оны зерттеуді жандандыруға мүмкіндік береді; екінші жағынан, бұл жағдайда тілдік

тұлға мәселесін зерттеудің терминологиялық және тұжырымдамалық сипатының күрделенуі сөзсіз.

Қазіргі кезде тілдік тұлға құбылысын зерттеудің бірнеше бағыттары бар, демек, тілдік тұлғаны талдаудың әртүрлі аспектілерін қамтитын оның әртүрлі анықтамалары да бар. «Тілдік тұлға» ұғымының лингвистикалық күнделікті өмірге енуі тілді адам өмірінің формасы мен тәсілі ретінде зерттеудің болашағын ашып, тіл туралы білімді түсінуге мүмкіндік береді.

С.Г. Воркачев көзқарасы бойынша «тілдік тұлға» түсінігі тіл білімі саласына сәйкес пәнаралық терминнің жобасы арқылы қалыптасатын, оның мағынасында адамның физикалық және рухани қасиеттерінің әлеуметтік маңызды жиынтығы туралы философиялық, әлеуметтік және психологиялық қасиеттердің жиынтығынан тұратын ұғым [4, 70].

Ю.Н. Карауловтың анықтамасы бойынша тілдік тұлға дегеніміз: «Құрылымдық және тілдік күрделілік дәрежесі бар, шындықты бейнелеудің тереңдігі мен дәлдігі бар, белгілі бір мақсатты бағдары бар тұлға». Бұл анықтамада адамның қабілеттері тудырылған мәтіндердің ерекшеліктерімен біріктірілген [5, 3]. Ю.Н. Карауловтың тілдік тұлға моделі үш құрылымдық деңгейді қамтиды. Біріншісі – вербалды-семантикалық деңгей. Бұл деңгей бойынша ана тілінде сөйлеуші тұлға табиғи тілді қалыпты білуімен сипатталады. Екінші деңгей – лингвокогнитивтік деңгей. Бұл деңгей бойынша тілдік бірліктер әрбір тілдің жеке тұлғасы үшін реттелген идеялар мен ұғымдарды құрайтын әлемдік тіл бейнесін береді. Үшіншісі - прагматикалық деңгей. Бұл деңгей бойынша – тілдік тұлғаның дамуына түрткі болатын мотивтер мен мақсаттарды анықтау және сипаттау маңызды [5, 8]. Деңгейлердің өзара әрекеті «тұлғаның коммуникативті кеңістігін» құрайды.

Ю.Е. Прохоровтың тұжырымы бойынша коммуникативті кеңістіктегі тілдік тұлға – «белгілі бір тілдік тұлғаға қажетті қажеттіліктерді жүзеге асыра алатын вербалды қарым-қатынас сфераларының жиынтығы» [6, 43].

Қазіргі тіл білімінде тіл зерттеушілерінің ғылыми дәлелдемелері бойынша тілдік тұлғаның көптеген типтерінің бары анықталған. Атап айтсақ, мәдени кеңістік тұрғысынан В.И.Карасик сөздік тілдік тұлғаны, коммуникативті қызмет тұрғысынан С.А. Сухих тілдік тұлғаның психологиялық тұлғасын, И.П.Сусов сөйлеуші тілдік тұлғаны, В.Д. Лютикова диалектілік тілдік тұлғаны, В.И. Шаховский эмоционалдық тілдік тұлғаны қарастырған.

Ендігі мәселе, саяси тұлғаның тілдік тұлғасы мәселесі. Саяси дискурстағы саяси көшбасшының тілдік тұлғасын байқау үшін саяси тілдің сипатын білу керек. Ал саяси тілге келетін болсақ, кез келген мемлекет тарихындағы әрбір кезеңнің өзіндік саяси тілі бар. Сол секілді қазіргі саяси тіл арқылы қазіргі кезеңнің саяси мәдениетін жақсы түсінуге болады. Саяси тілді қарапайым ел азаматына түсіну қиын, өйткені саяси тіл өз алдына бөлек құрылым болып табылады.

Бүгінгі таңда саяси дискурс саясаттың қоғамның маңызды негіздерінің бірі болып табылатындығының айқын дәлелі. Демек, саяси дискурстың қоғамның қызмет етуіне айтарлықтай әсер ететініне байланысты тіл білімін зерттеушілер үшін де ерекше қызығушылық тудыратын тақырып екені сөзсіз. Өз еңбегінде А.А. Филинский саяси дискурсты «саяси субъектілердің олардың институционалдық коммуникация сферасындағы сөйлеу әрекеті» деп түсінуді ұсынады [7, 24]. Саяси дискурсты зерттеу көпшілік аудиторияға әрқашан анық көріне бермейтін саясаткерлердің идеялары мен көзқарастарының жасырын сипатын жаңғыртуға мүмкіндік береді. Саясаткердің тұлға ретіндегі пікірін қалыптастыруға мүмкіндік беретін осы жасырын идеялар, ал шешендік сөздерде қолданылатын тілдік құралдар саяси көшбасшыны өзіне тән бірқатар типтік белгілері бар тілдік тұлға ретінде қарастыруға негіз береді.

Біздің негізгі зерттеу нысанамыз да саяси тілдегі неғұрлым тар ұғым, атап айтқанда «саясаткердің, саяси көшбасшының тілдік тұлғасы». Саяси коммуникация тек ақпаратты берумен ғана емес, сонымен қатар адресатқа оның дүниенің саяси бейнесінің өзгеруіне әкелетін эмоционалдық әсерді қамтамасыз етумен сипатталады. Бұл саяси көшбасшының

тілдік тұлғасын сипаттауға айтарлықтай әсер етеді. М.Г. Цуциева былай деп жазады: «Саясаткер өз дискурсының когнитивтік сөйлеу субъектісі ретінде және институционалдық дискурстың субъектісі ретінде әрекет етеді» [8, 289]. Демек, саяси көшбасшының тілдік тұлғасы жеке тұлғаның әр алуан белгілері әртүрлі мәтіндер арқылы көрінетін дискурсивті-мәтіндік құбылыс. Саяси көшбасшыға қажетті аудиторияға әсер ету әр адамға белгілі, әдетте, бірегей тілдік құралдарды қолдану арқылы қол жеткізіледі. Тілдік құралдардың дұрыс қолданылмауы саясаткердің сөзінің мағынасының да, оның ниетінің де бұрмалануына алып келуі мүмкін, бұл өз кезегінде саяси көшбасшы тұлғасын дұрыс түсінбеуге, сондай-ақ сыртқы саясатты жүргізуде белгілі бір қиындықтарға әкеп соғады.

Сөйлеу коммуникациясының екі жаһандық қатысушысы саяси дискурста белсенді жұмыс істейді. Олар - билік пен халық. Бұл жағдайда биліктің міндеті – мемлекеттің ағымдағы саяси күн тәртібін халық оны дұрыс түсіндіретіндей етіп қалыптастыру және сауатты жеткізу. Қоғамдағы әлеуметтік, гендерлік, жастық өзгешеліктерді ескере отырып, дискурс тұрғысынан әртүрлі әлеуметтік топтарда бірдей тиімділікке ие, өзара әрекеттесетін біртұтас дискурсивтік кеңістікті дамыту мүмкін емес. Саяси көшбасшының маңызды міндеттерінің бірі осы байланыс тізбегінің дәнекері болу. Яғни, саяси көшбасшы тілдік тұлға ретінде вербалды қарым-қатынас актісі процесінде өзінің жеке және мемлекеттік ұстанымын дұрыс қалыптастыруы және оны халыққа дұрыс жеткізе білуі керек.

Саяси көшбасшының тілдік бейнесі – алға қойған мақсатқа жету үшін сөздің көмегімен мақсатты түрде жасалған, адамға қосымша әлеуметтік және саяси құндылықтар беретін, оны эмоционалды түрде қабылдауға ықпал ететін саяси бейнесі [9, 87]. Тілдік бейне прагматикалық, өте нақты мақсаттар үшін жасалады. Оның прагматизмі саяси көшбасшының халықтың әлеуметтік үміттерін, олардың құндылықтарын қанағаттандыруға ұмтылуымен анықталады және әрдайым саясаткердің шынайы бейнесімен сәйкес келе бермейді. Саяси көшбасшының тілдік бейнесінде (сондай-ақ саяси бейнесінде) көптеген сипаттамалар болмайды, сондықтан саясаткер олардың кейбіреулерін таңдап алады және тілдің көмегімен мінездің берілген қасиеттерін көрсетеді. Вербалды қарым-қатынастың стереотиптері саяси көшбасшыға өзінің тілдік тұлғасын жасауға көмектеседі.

Саяси көшбасшының тілдік тұлғасы ауыспалы, яғни, қатаң бекітілген сипаттамаларға ие емес. Тиімді имиджді қалыптастыру кезінде саяси көшбасшы тек «өзін» сайлайтын сайлаушылар тобының жиынтық мүддесіне ғана емес, оның шешілмеген бөлігіне де назар аударады.

Саяси көшбасшының тілдік тұлғасындағы фразеологизмдерде клишелердің қасиеттерімен қатар коннотациялар болады. Саясаткер сөзінде фразеологиялық бірліктердің коннотативтік семантикасы маңызды рөл атқарады, әсіресе бағаланатын объектіге қатысты мақұлдау немесе (көбінесе) мақұлдамауды көрсететін коннотацияның құрамдас бөлігі ретінде бағалаушылық үлкен мәнге ие [10, 28].

Бағалаушы фразеологиялық бірліктерді таңдау механизмі саяси көшбасшының әлеуметтік ұстанымына негізделген. Көптеген саясаткерлердің тілдік тұлғасында қолданылатын әдіс-тәсілдер көп жағдайда стилистикалық немесе фразеологиялық бірліктердің келесі түрде өзгеруін көрсетеді:

- 1) қысқартылған фразеологизмдерді қолдану;
- 2) әртүрлі стильдегі екі фразеологиялық бірліктің бір контексте тіркесуі;
- 3) фразеологиялық бірлік бөлігін ауыстыру;
- 4) толықтыру, нақтылау;
- 5) фразеологиялық бірліктерді тура-бейнелі түрде қайта қарау;
- 6) тұспалдау.

Кейбір жағдайларда сөйлеу стереотиптерін қолданғанда саясаткер дереккөзге сілтеме береді. Тілдік рефлексия – саясаткердің әлеуметтік-мәдени тиістілігінің маңызды көрсеткіші, әлеуметтік мәртебесінің белгісі.

Көпшілік алдында сөз сөйлеуде жасалған тілдік бейне саяси көшбасшының барлық жеке қасиеттерін көрсете алмайды. Саяси көшбасшы құрастырылған бейнеге бағынатын

өзінің саяси бейнесін жасайды. Дегенмен, ұтымды мақсат пен оған жетудің тілдік құралдарын таңдау, оның ішінде стереотиптер арасындағы сәйкессіздік саяси көшбасшының тілдік тұлғасын тілдік бейне арқылы көруге көмектеседі.

Саяси көшбасшының тілдік тұлғасын ұйымдастырудың мотивациялық деңгейін талдау саясаткердің сөйлеу әрекетін бағалаудан оның әлемдегі нақты әрекетін түсінуге табиғи көшуді қамтамасыз етеді. Ол үшін саяси көшбасшының тілдік тұлғасындағы прагматикалық бірліктерді анықтау керек. Прагматика бірліктері – тілдік тұлғаның қарым-қатынас аясының шарттарымен, коммуникативті жағдаяттың ерекшеліктерімен және олар атқаратын коммуникативті рөлдермен анықталатын тілдік әрекет қажеттіліктері [11, 49]. Саяси көшбасшының мотивтері мен көзқарастары көңіл-күй деңгейі мен эмоцияларға құрылғандықтан, олар белгілі бір таңбалар, белгілер, берілген мәдениетке стандартты, қайталанатын, прецеденттік мәтіндер түрінде тілдік өрнек алады. Қазақ саясаткерлерінің саяси дискурсын зерттеу арқылы отандық саясаткерлердің тілдік тұлғасының прагматикалық деңгейін құрайтын тілдік бірліктердің шеңберін анықтауға болады. Қазақстандық саясаткерлердің тілдік тұлғасының прагматикасында саясаткер тұлғасының мәдениеттің жалпы контекстіне тартылуын қамтамасыз ететін этностық сипатқа негізделген ұлттық көзқарастар ерекше рөл атқарады [12, 69].

Саяси көшбасшы ретінде бұрынғы президент Н.Назарбаевтың саяси дискурстағы тілдік тұлғасынан да қазақ халқы үшін қастерлі рәміздердің канондық белгілері жиі байқалады. Мәселен, Н.Назарбаевтың «Тәуелсіздік шежіресі» атты сүбелі еңбегінің 21-22 беттерінде: *«2030 жылға қарай Қазақстан Орталық Азия барысы болып, басқа дамушы елдерге үлгі болатынына сенімдімін. Бізде жолбарыстар жоқ, ал тауларымызда мекендейтін Барыс туралы әлем қауымдастығы аз біледі. Жануарлар әлеміндегі Жолбарыстың інісі болғандықтан, Барыстың өзіндік ерекшеліктері бар. Ол өзіне тән элитарлығымен, тәуелсіздігімен, зерделілігімен, ерлігі мен тектілігімен, батылдығы мен айлакерлігімен Қазақстан Барысы болады. Қазақ Барысында дамудың озық деңгейіне еселенген батыстық талғампаздық та, шығыстық даналық пен төзімділік те болады»* [12, 70].

Н.Назарбаевтың саяси дискурс сипатындағы мәтіндерінен жиі орын алатын мифологиялық сарындағы теңеу сөздерін оның «мемлекет» ұғымымен, оның құрылысы мен дамуымен байланысты құндылықтарға деген жалпы саяси көзқарасымен түсіндіруге болады. Мотивтер мен мақсаттар, жоғарыда атап өткеніміздей, саяси көшбасшының сөйлеу әрекетінің ерекшеліктерін анықтайды. [13, 64]. Ұлттық танымымызда ерекше маңызға ие «Барыс» теңеуі арқылы ұлттық рәміз деңгейіндегі негізгі мифологияға үндеу бұрынғы мемлекет басшысының тілдік тұлғасынан оны толғандырған мәселелерге байланысты туындап отыр. Бұл мәселелер тәуелсіздік, күш-қуат, тектілік, ерлік, бостандық, даналық, бірлік, байлық, прогресс, дүниені қорғау, қауіпсіздік, даму деген тірек сөздермен берілген.

Н.Назарбаевтың жоғарыда берілген мәлімдемесіндегі «тәуелсіздік», «күш-қуат», «тектілік», «ерлік», «бостандық», «даналық», «бірлік», «байлық», «прогресс», «дүниені қорғау», «қауіпсіздік», «даму» ұғымдары контекстте саяси көшбасшының көзқарастары мен мотивтерін білдіреді. Мәтіннің конструктивті бөлігі бола отырып, саяси көшбасшы меңзеген түйінді сөздер мәлімдеменің идеясын ашуға қызмет етеді. Әрине, осы сипаттас ұлттық таным бірліктерін қамтыған мәтіндер халыққа жол сілтейтін, біріктіретін қуатты ұсыныс құралы, саяси қару қызметін атқарады. Саяси көшбасшы мәлімдемесіндегі қазақ халқын «барыс» кейпінде теңеп, мифтік-символды қолданудағы айрықша ерекшелігі – оның саяси мәтін жасаушының сезімі мен ойын білдіретін ұлттық-бағалау жұмысы.

Ұлттық мәнге ие ұғымдардың аксиологиялық бағыттылығы саяси көшбасшы тұлғасының құндылық бағдарларының қасиеті ретінде әрекет етеді, тіл фактілерінен өзінің бейнеленуі мен пайымдауын табады. Ал құндылық, адамның сыртқы және ішкі дүниені қабылдау нормаларын көрсететін өзіндік мәдени «айна» қызметін атқарады. Ал бағалау – адамның тілдік тұлғасына тән категориясы, өйткені тіл – дүниені тану құралы ғана емес, бұл дүние туралы объективті субъективті аксиологиялық ақпаратты береді. Бағалау нормасы адамның қоғамдағы іс-әрекетінің бағытымен байланысты және оның әрекетін қалыптасқан

стереотиптер мен көзқарастарға сәйкес кодтайды (жақсы/жаман). Тілдік формалар – этностық, ұлттық мәндегі символ, белгілер түрінде топтастырыла отырып, аксиологиялық нормалар саяси көшбасшының тілдік тұлғасының әлеуметтік мінез-құлық мәдениетін көрсетеді. Осылайша, қазақ саясаткері тұлғасының тілдік бейнесінен ұлттық және жалпыадамзаттық құндылық бағдарлары айқын көрінеді.

Саяси дискурстағы Н.Назарбаев тұлғасының тілдік бейнесіндегі ұлттық-мәдени ерекшелігін құндылық бағдарлар жүйесінен байқауға болатынын ерекше атап өткен жөн. Мәдениет, әрине, ұлттық болмысқа және ұлттық менталитетке, ұлттық психологияға негізделген. Ұлттық мәдениет – ұлттық менталитеттің көрінісі. Осы тұрғыдан алғанда, ұлттық мәдениет құрылымында құндылықтар өз кезегінде принциптермен қоршалған және белгілі бір нормалар мен ережелерде жүзеге асырылатын құндылықтар болып табылады [14, 15-23].

Саяси көшбасшы үшін өзінің тілдік тұлғасында ұлттық-мәдени құндылықтарды сақтаудың қажеттілігі өзінен-өзі түсінікті, ол түсіндіру мен дәлелдеуді қажет етпейді. Ал қазақ халқының басты құндылықтарына көшпелі өмірдің ортақтығы, тарихи төзімділік пен оптимизм, мейірімділік, ар-ождан, батылдық, рух еркіндігі, үлкенді сыйлау мен құрметтеу, қонақжайлылық, кең кеңістікті сүю, аруақтарға табыну жатады. Әлбетте, қазақ саясаткерлерінің тілдік тұлғасының көптеген құндылық бағдарлары әмбебап болып табылады, өйткені қазақ мәдениеті қазіргі өркениетті құрайтын мәдениеттердің жалпы сан алуандығына органикалық түрде енген. Осыған байланысты құндылық көзқарастар мен бағдарлар жүйесі саясаткерлердің тілдік тұлғасын өзін-өзі бағалау тәсілі ретінде қызмет етеді, саяси көшбасшының өмірі мен кәсіби бақылауларын көрсетеді, онымен танысу олардың одан әрі мінез-құлқы үшін пайдалы мәдени із қалдырады.

Тағы бір мысал келтіретін болсақ, Н.Назарбаевтың «Бейбітшілік эпицентрі» кітабының 71-72 беттерінде: *«Осы жерде мен қазақтың дүниетанымының бірте-бірте ұмытыла бастаған көшпелі мәдениетінен туындайтын таза ұлттық бір ерекшелігін еске түсіргім келеді. Бұл теңдесі жоқ қасиет кез келген көшпелі халықтың жердің өзіне, ата-бабасының жері – Атамекенге деген ерекше көзқарасымен байланысты. Біз, қазақтар, жан-дүниемізде, қабылдауымызда, тіпті ауызша эпикалық шығармашылығымызда да әрқашан қоршаған табиғаттың әрбір бөлшегін толығымен, шын жүректен жандандырып, оған шынайылық бердік. Басқа халықтар адамды табиғатпен байланыстырса, біз, керісінше, табиғатты адаммен байланыстырамыз. Біз табиғаттың бір бөлігі емеспіз, бірақ табиғат жанымыздың бір бөлшегі. Ал біздің поэтикалық және бейнелі қабылдауымызда тастар, таулар, қауырсын шөптер, өзендер мен тіршілік иелері бізбен сөйлесіп, белгілі бір қарым-қатынасқа түсіп қана қоймай, сонымен бірге толық адами қасиеттерге ие болды»,* - деп келтіреді [12, 72].

Қазіргі қоғамның саяси көшбасшының жеке басына деген көзқарасының қалыптасқан стереотипі ана тілінде сөйлейтіндердің бастапқы білім деңгейімен байланысты. Қазақстандық саяси мәдениет өкілдері үшін Н.Назарбаев антропониміне оң баға беру оның егемен Қазақстанның тұңғыш президенті болғанын, қоғамдағы түбегейлі өзгерістердің бастауында тұрғанын білуден туындайды. Зерттеулер көрсеткендей, прагматикалық деңгей саяси көшбасшының тілдік тұлғасының жеке ерекшеліктерін барынша ашады, өйткені ол тілдік құралдарды таңдауды, олардың авторлық орналасуын және лингвистикалық форманы жеке модельдеуді анықтайтын ана тілінде сөйлеушінің мотивтері мен ниеттерін көрсетеді.

Қорытындылап айтқанда, саяси көшбасшының тілдік тұлғасы - алға қойған мақсатқа жету үшін сөздің көмегімен мақсатты түрде жасалған, адамға қосымша әлеуметтік және саяси құндылықтар беретін, оны эмоционалды түрде қабылдауға ықпал ететін саяси бейнесі. Қазақстандық саясаткерлердің, оның ішінде саяси көшбасшы ретінде танылған Н.Назарбаев дискурсындағы тілдік бейненің жалпы корпусы ұлттық ерекшелікке ие. Саяси көшбасшының тілдік тұлғасының ұлттық және жалпыадамзаттық құндылық бағдарлары мен көзқарастары миф-әңгімелерде, миф-образдарда, прецедент – сөз айшықтарында (мақал-мәтелдер, қанатты сөздер, халық даналығы, нақыл сөздер) ерекше айқын көрінеді. Мифологемалар мен

прецеденттік феноменнің ұлттық ерекшелігі олардың қазақстандық қоғамның негізгі құндылықтарына негізделген және саяси мәтін жасаушының шындықты интерпретациялауының негізінде жатқан мәдени үлгілерге қосылуымен байланысты.

Сонымен, саяси дискурстың прагматикалық әлеуетін когнитивтік негізделуінің арқасында арттыра түсетін саяси бейненің ұлттық құндылық бағдарлары саяси көшбасшы сөзіндегі құнды мәдени белгі ретінде қоғамдық-саяси құндылықтардың орнығуына және нығаюына ықпал етеді, ұлттық мәдени бағдарларды айқындайды, қазақстандық қоғамда қабылданған әлеуметтік-мәдени мінез-құлық жүйесін құрылымдайды.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Чудинов А.П. Политическая лингвистика/Чудинов А.П. – М.: ФЛИНТА. Наука, 2006. – 370 с.
2. Соколовская Т.Б. Языковая личность политического лидера: На материале газет новейшего времени. – 2002. [Электрон.ресурс]. – URL: <https://www.dissercat.com/content/yazykovaya-lichnost-politicheskogo-lidera-na-materiale-gazet-noveishego-vremeni>
3. Аманбаева Г.Ю. Макрознак: структура, семантика, прагматика: автореф. ... дисс. ... докт.фил.наук: 10.02.19. – Алматы: КазНУ им. аль-Фараби, 2005. – 40 с.
4. Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании // Филологические науки, 2001, № 1. С.64-72.
5. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. М: УРСС, 2004.
6. Прохоров Ю.Е. Коммуникативное пространство речевой личности // Виноградовские чтения: когнитивные и культурологические подходы к языковой семантике. М., 1999. С.40-45.
7. Филинский А.А. Критический анализ политического дискурса предвыборных кампаний 1999-2000 гг.: дисс. ... канд. филол. наук. Тверь, 2002. 163 с.
8. Кенжеқанова Қ.К. Саяси дискурстың прагматикалық аспектісі // ҚазҰУ хабаршысы. Филология сериясы. – №4-5 (150-151). – Алматы, 2014. – 289-293 бб.
9. Саяси түсіндірме сөздік. – Алматы, 2007.
10. Ахатова Б.А. Политичкий дискурс и языковое сознание: монография. – Алматы: Экономика, 2006. – 302 с.
11. Блакар, Р. М. Язык как инструмент социальной власти / Р. М. Блакар // Язык и моделирование социального взаимодействия. - М. : Прогресс, 1987. - С. 88-120.
12. Жумагулова В.И. Национально-культурная специфика политических мифологем в структуре языковой личности казахстанского политика. – 2007. [Электрон.ресурс]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/natsionalno-kulturnaya-spetsifika-politicheskikh-mifologem-v-strukture-yazykovoy-lichnosti-kazahstanskogo-politika>
13. Гайнуллина Н.И. Языковая личность Петра Великого: Опыт диахронического описания. Алматы, 2002.
14. Касьянова К. Если Магомет не идет к горе... // Знание - сила. 1992. № 1. С. 15-23.

ӘОЖ 81`373.2

КІСІ АТТАРЫНЫҢ ДҰРЫС ЖАЗЫЛУЫ МЕН АЙТЫЛУЫ

Төленжанова Ұ. Д.

uldai170203@mail.ru

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
студенті, Астана, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі – Ш. Қапантайқызы